

præscindit, et absolute dicit quod res sit actu, sive antea fuerit, sive non. Et hinc est, ut res, quæ conservatur post primum instans, non dicatur produci, sed conservari tantum; res vero quæ durat, quandiu durat, semper dicitur existere, et non tantum in primo instanti, quia existere non includit carentiam existentiam, quæ immediate præcesserit, sicut productio, ut dictum est. Addo etiam, existentiam et durationem latius patere quam productionem et conservationem; habent enim locum etiam in re, quæ nec producitur, nec conservatur. Divina enim natura existit et durat perpetuo sine ulla effectione vel conservatione. Illa ergo comparatio sumenda est quoad quamdam proportionem, non secundum omnimodam similitudinem.

13. Atque hæc sententia sic exposita, vera et facilis esse videtur, et in re parum differt a prima sententia Ocham et Nominalium; solum est discrimen, nam quod illi declarant per coexistentiam ad successivam durationem, vel actualem vel possibilem, nos explicamus per solam permanentiam in existendo, et per formalem aut virtualement præsuppositionem existendi, quam includit duratio, ut duratio, et non ut existentia. Hoc autem discrimen in re fere nullum est; solumque pertinet ad modum concipiendi nostrum, quia, hoc ipso quod nos concipimus permanentiam durationis secundum quamdam habitudinem prioris et posterioris, jam concipimus ad modum successionis veræ vel imaginariæ. Nihilominus tamen verum est hunc modum concipiendi nostrum non includi in significato illius vocis, licet nos aliter illum explicare non valeamus, quod, ut existimo, Ocham et alii non negabunt, et hoc solum probant priora argumenta quæ ibi facta sunt contra eandem sententiam.

14. *Duratio rei permanentis incipit per ultimum non esse.* — Posteriora vero argumenta, quibus probari intenditur rem durare in primo et ultimo instanti, si incipiat et desinat per primum et ultimum sui esse, quoad eam partem de ultimo instanti ea facile admittimus. Quia si in ultimo instanti res tota existit vel permanet sicut antea, proprie ergo durat. De primo vero instanti non est similis ratio, quia ante primum instans res non existit, ut in eo possit dici perseverare in esse. Unde, sicut res dicitur quiescere in ultimo instanti, non tamen in primo in quo cessat moveri, quia in ultimo se habet eodem modo quo prius, quod est quiescere, in

primo vero non ita, sed potius se habet aliter quam prius, ita in ultimo instanti dicitur proprie durare, non autem in primo; nam duratio se habet ad modum quietis, quatenus est permanentia in esse. Quo fit ut, licet res permanentes (in quibus hæc maxime locum habent) incipiant existere per primum sui esse, durare autem proprie solum incipiant per ultimum non esse; sicut licet creatio rei alicujus incipiat per primum esse, conservatio tamen ut sic incipit per ultimum non esse. Quapropter in primo instanti, in quo res existit, non dicitur proprie jam durare, sed dici potest incipere durare, non intrinsece, sed extrinsece, ut dictum est. Unde res, quæ per solum instans aliam excedit in existendo, non dicitur proprie magis durare, quam alia, licet possit dici prior in existendo. Et similiter generatio, quæ unico tantum momento existit, non dicitur proprie durare, sed fieri, aut existere in instanti. Quod si interdum dicitur hujusmodi res durare per solum instans, sumitur late verbum *durandi* tanquam synonymum cum verbo *existendi*, nam quia inter horum verborum significata parva est differentia, ideo facile unum pro alio usurpatur. Atque in hunc modum facile satisfit illis argumentis, quæ ultimo loco fiebant contra primam sententiam, et contra suppositionem quam hic posuimus, nimirum rem non dici proprie durare in solo primo instanti indivisibili nostri temporis, in quo primo incipit esse, quanquam, quia hæc multum pendent ex modo loquendi, possit etiam alia probabilis ratio respondendi et loquendi excogitari, ut statim patebit.

15. Dicere enim posset aliquis: si existentia rei permanentis incipit per primum sui esse, et duratio per ultimum non esse, ergo distinguuntur plusquam ratione. Imo ulterius sequi videtur, omnem durationem esse successivam, quia ille est modus incipiendi rerum successivarum. Respondetur, argumentum aperte instari in creatione et conservatione. Dicendum ergo est, cum duratio aut conservatio dicitur incipere per ultimum non esse, intelligendum esse non quoad inceptionem alicujus rei, sed talis denominationis, qua denotetur eandem rem jam præexistisse vel per instans. Et ideo ex illo diverso modo inceptions, nec potest inferri major distinctio quam rationis, cum hæc sufficiat ad illas diversas denominationes; nec etiam potest inferri successio, sed potius negatio successionis et variationis in esse rei permanentis, ut

infra latius explicabimus. Estque accommodatum exemplum in quiete, quam philosophi dicunt incipere per ultimum non esse, non quia successiva sit, sed potius quia consistit in privatione successivi motus. Dici autem aliter posset, durationem permanentem dupliciter accipi posse: uno modo quoad sufficientiam tantum, et hoc modo solum dicere ipsam existentiam, quatenus de se sufficiens est ad diu permanendum in esse, et sub hac consideratione seu denominatione durationem incipere simul cum tali existentia, ut per primum sui esse. Alio vero modo sumi durationem, ut exercet actum durandi, vel perseverandi in esse, quod propriissime videtur significari per verbum *durandi*; et quoad hoc dicimus durationem incipere per ultimum sui non esse; tamen hic actus seu hoc exercitium durandi non addit aliquid positivum et reale ultra sufficientiam durationis, sed dicit eandem existentiam eodem modo se habentem. Quod si aliqua est existentia alicujus rei, quæ nec actu permanet, nec sufficiens est ad permanendum in esse, illa non meretur nomen durationis, sed poterit dici principium aut terminus durationis.

16. Rursus hic modus explicandi durationem non multum discrepat a secunda sententia supra relata; quin potius, quoad rem ipsam, eodem redeunt. Nam illa permanentia, quam exposuimus, quatenus actu exercetur in re, nihil addit existentiam, nisi negationem variationis, mutationis aut destructionis, vel etiam cessationis. Quod optime declaratur exemplo supra adducto de quiete; nam sicut quies dicit permanentiam in eodem loco, ita duratio dicit permanentiam in eodem esse; ergo sicut quies in re non addit, nisi privationem motus, ita duratio non addit, nisi negationem. Consequenter vero loquendo iuxta nostram sententiam, illa negatio destructionis vel desitionis, quam includit duratio, non debet referri, quasi in sensu composito, ad esse rei pro eodem instanti indivisibiliter concepto, modo nostro concipiendi, sed ad ipsum esse absolute, et in sensu diviso (ut aiunt), atque adeo ut potest concipi tanquam præexistens. Quanquam si quis velit ita loqui, ut dicat rem etiam pro uno instanti durare et includere dictam negationem priori modo, non loquetur omnino improbabiler. An vero sub hac voce *durationis*, et sub conceptu illi correspondente, formaliter importetur illa negatio, vel solum per illam explicetur

ipsa permanentia positiva existentiam, res parvi momenti esse videtur, et utrumque facile defendi potest, quanquam ille modus explicandi hanc rem per negationem expeditior et facilius videatur. Sicut identitas licet explicari possit per modum habitudinis positivæ, et relationis rationis ejusdem ad seipsum, facilius tamen explicatur per negationem divisionis. In hunc ergo modum facile possunt prima et secunda sententia ad verum sensum revocari.

17. Tertia vero intellecta de mensura activa, nullo modo declarat propriam rationem durationis, ut sic, quia esse mensuram extrinsecam est valde accidentarium et extrinsecum durationi ut sic; esse autem mensuram intrinsecam non pertinet ad mensuram activam, ut ostensum est. Intellecta vero illa sententia de mensurabilitate passiva posset ad nostram expositionem revocari, si non sit sensus, formalem rationem durationis consistere in illa relatione mensuræ, sed per eam, ut per quamdam proprietatem declarari. Sic enim perinde est ac si diceretur, existentiam, quatenus apprehenditur ut mensurabilis in actu suo exercito existendi, ut sic habere rationem durationis, nam secundum permanentiam suam sic mensurabilis est. Et hoc quidem verum est, præcipue in durationibus finitis; quomodo autem in infinitam seu æternam convenire possit, aut ei applicari debeat, inferius declarabimus.

18. *Quare Ubi distinguatur in re a constitutis in loco, non vero duratio a durantibus.* — Una vero superest difficultas circa dicta in hac et præcedenti sectione; nam in omni re creata, Ubi est quidam modus realis ex natura rei distinctus ab ipsa re cujus est modus, ut nunc supponimus ex dicendis disputatione sequenti; ergo etiam duratio est modus ex natura rei distinctus. Probatur hæc consecutio, nam ad explicandas præsentias locales, et durationes rerum, duo spatia infinita a nobis concipiuntur: unum quasi permanens, et undique infinite extensum sine termino; aliud quasi successivum, quod ab æterno in æternum protenditur, et utrumque horum quasi repletur actualiter et necessario a Deo, illud quidem prius, immensitate; hoc vero posterius, divina æternitate. Ubi ergo in rebus creatis ideo est modus ex natura rei distinctus a creatura, quia est definita quædam præsentia ad determinatam partem prioris spatii. Unde etiam fit ut ipsum Ubi in eadem re varietur, quatenus eadem res nunc potest

exhibere presentiam suam ad unam partem illius spatii, nunc vero ad aliam. Igitur eadem ratione seu proportionem duratio erit modus ex natura rei distinctus a re creata durante, quia non est nisi veluti presentia quaedam ad illud posterius spatium successivum, non quidem adaequata illi, quia non est infinita, sed ad aliquam determinatam partem ejus, quae proinde variabitur prout diversis partibus illius spatii correspondet aut exhibetur; ergo est eadem proportio inter haec duo. Atque hinc ulterius inferri videtur contra dicta, quod sicut res dicitur esse alicubi et habere proprium Ubi, etiamsi non exhibeat presentiam suam alicui parti illius spatii, sed tantum puncto indivisibili, ita res dicenda sit durare, hoc ipso quod realiter est praesens posteriori spatio, etiamsi non correspondeat illi secundum aliquam partem divisibilem ejus, sed tantum secundum instans indivisibile.

19. Ad hanc objectionem respondendum est, non disputando modo, ut illa spatia vere cogitentur aut fingantur a nobis ad explicanda alia tempora, aut loca intrinseca rerum, qualia cogitanda sint; de hoc enim infra occurret commodior dicendi locus; nunc autem supponimus, illa spatia non esse veras aliquas res, quia nec sunt res increatae, ut per se constat; neque etiam sunt entia creata, cum apprehendantur tanquam aeterna, et per se necessaria. Concipiuntur ergo ut capacitates quaedam vel corporum, vel motuum; nam spatium locale concipitur ut aptum repleri corporibus; spatium vero temporale (ut sic dicam), ut aptum repleri motibus; et hinc etiam concipimus priori spatio non solum corpora, sed etiam res alias posse esse praesentes locali presentia unicuique commodata; et similiter posteriori spatio, seu tempori imaginario, non tantum motus, sed etiam res alias existentes posse esse suo modo praesentes et quasi coexistentes illi. Quoad haec ergo est nonnulla similitudo ac proportio; est tamen discrimen, quia in id spatium, quod apprehenditur quasi successivum, quod vocari solet infinitum tempus imaginarium, in illud (inquam) incidit res esse ex vi existentiae actualis, etiamsi nihil aliud ei superadditum intelligatur; at vero in aliud spatium locale non incidit ex vi solius existentiae, sed ex vi alterius presentiae, quae rei existenti superadditur. Cujus signum et sufficiens argumentum est, quod eadem res, et eandem retinens existentiam, potest mutare presentiam ad quodlibet determinatum spatium

locale, non per mutationem alterius, sed per mutationem sui; non tamen ita potest res mutare presentiam ad aliud spatium, seu tempus imaginarium, si eandem retinet existentiam; sed si aliquid per modum mutationis ibi concipitur, solum est ex parte alterius extremi, scilicet, quia ipsum tempus imaginarium, ut fluens concipitur.

20. Propter hanc ergo differentiam non tenet consecutio argumenti; nam presentia localis est modus superadditus existentiae rei, eo quod res creata ex vi solius existentiae suae non dicit respectum ad locum, neque habet (ut ita dicam) quod repleat aliquam partem spatii localis imaginarii. Duratio vero non dicit modum additum existentiae, quia res quaelibet ex vi suae actualis existentiae, ut sic, incidit necessario in tempus ipsum imaginarium, vel in aliquid ejus, et quantum est ex se, si eadem existentia immutata perseveret, potest coexistere toti illi, etiamsi in infinitum successive extendatur, seu extendi concipiatur. Ex hoc enim ipsa existentia in se nec minuitur, nec augetur, quod in locali presentia locum non habet. Non enim potest eadem presentia vel contineri intra indivisibile punctum, vel extendi ad divisibile spatium, nisi in se mutetur, vel augeatur, vel minuat. Ratio autem hujus differentiae ex eo etiam reddi potest, quod spatium illud, cui presentia localis correspondet, concipitur ut permanens et immutabile, et ideo non potest res creata esse praesens majori vel minori spatio, nisi in ipsa fiat mutatio quoad augmentum vel diminutionem presentiae; aliud vero spatium temporale apprehenditur quasi fluens, et ideo existentia etiam creata, immutata perseverans, potest per seipsam adesse majori et majori parti illius spatii seu temporis imaginarii. Atque ita ex illa comparatione aut proportionem non solum non improbatur, verum etiam explicatur magis proposita sententia de ratione durationis, et ex his quae de singulis durationibus in particulari dicemus, magis declarabitur.

SECTIO III.

Quid sit aeternitas, et quomodo a duratione creata distinguatur.

1. Primo ac praecipue dividitur duratio in creatam et increatam. Duratio increata est aeternitas simpliciter dicta, seu per essentiam; creata vero duratio est omnis illa quae non est vera aeternitas.

Dari durationem increatam.

2. Circa quam divisionem primo advertendum est in ea supponi, dari durationem veram et increatam, quod negare visus est Aureolus apud Capreolum, in 1, dist. 9, art. 2, in argumentis quae quarto loco objicit contra sententiam D. Thomae, quibus probare contendit in Deo nullam esse durationem; ex quo plane fit nullam esse durationem increatam. Sequitur deinde aeternitatem aut non esse durationem, aut non esse in Deo, neque esse aliquid reale, sed solum infinitum illud spatium temporis imaginarii, cui nos concipimus divinum esse coexistere. Fundamentum Aureoli est quia putat de ratione formalis durationis esse successionem. Nihilominus contraria sententia certa est. Primo, quia Deus vere ac proprie dicitur ex aeternitate realiter durasse; ergo per durationem realem, et non in alio existentem; ergo per durationem increatam existentem in ipso Deo. Item Deus semper realiter extitit, ita ut nunquam in eo signari poterit initium existendi, et in eo esse realiter permansit ac permanet; ergo realiter duravit et durat sua intrinseca duratione, quae non potest esse nisi increata. Tandem si ab aeterno caelum fuisset motum, realiter durasset; sed Deus ita existit et permanet in suo esse, ut ex se sufficiens sit ad coexistendum vel (ut sic dicam) condurandum illi infinito temporis; ergo habet in se veram durationem realem et increatam qua duret. Ad fundamentum autem Aureoli negandum est assumptum, de quo sect. seq. plura dicturi sumus.

3. Secundo, quod ad nomen aeternitatis atinet, observandum est, hoc nomen varie accipi, et interdum attribui durationibus creatis, quae aliquo modo infinitae sunt, vel longissimae; dicitur enim aeternum, quasi extra terminum, seu sine termino existens; et ideo quod existit ita ut nunquam finiendum sit, solet dici aeternum; et idem esset si aliquid creatum sine principio durationis extitisset. Et inde quasi per exaggerationem extenditur illa vox ad significandum quod per multa saecula durat; sicut enim quod difficillimum est, solet dici impossibile, et quod est ingentis magnitudinis, solet dici immensum ac infinitum, ita quod longissime durat, vocari solet aeternum, ut sumitur ex Dionys., cap. 10 de Divinis nominibus. Haec vero significationes minus propriae sunt, nam illa sola duratio vere ac proprie est extra terminum,

quae ex se est incapax termini, et in sua intrinseca ratione infinitatem in duratione includit; et ideo illa sola proprie et simpliciter vocatur aeternitas. Talis autem duratio non potest esse nisi increata, quia nulla alia est ex se et ab intrinseco sine termino, nam omnis creata potest et inchoari et finiri. Merito ergo dictum est, durationem increatam, esse propriam aeternitatem. Haec ergo duratio est a qua Deus solus vocatur aeternus. Unde disputatio de hac duratione non pertinet ad hunc locum, sed ad eum in quo supra egimus de attributis primi entis; nam hoc loco, ut ex methodo hujus operis constat, jam solum agimus de accidentibus, seu attributis accidentalibus rerum creaturarum; aeternitas autem per essentiam est attributum solius Dei, quod illi per se et essentialiter convenire supra demonstratum est, disp. 29, sect. 9. Ex illo tamen loco in hunc remissimus declarandum quid sit haec duratio, quae aeternitas dicitur, eo quod, nondum explicata communi ratione durationis, satis ibi declarari non poterat; et ideo quid sit aeternitas, breviter hoc loco declarandum est.

Differentia aeternitatis ab aliis durationibus.

4. *Prima opinio refutatur.* — Primo ergo dubitare solent Theologi, quo differat aeternitas ab aliis durationibus. Neque enim satis videtur, si dicamus differre in eo quod aeternitas increata est, aliae vero durationes sunt creatae. Haec enim differentia quasi materialis est; nunc vero inquirimus propriam et formalem diversitatem intra rationem durationis. Quidam ergo antiqui existimarunt primam et per se differentiam aeternitatis ab omni alia duratione esse, quod ipsa sola est duratio permanens, aliae vero omnes sunt aliquo modo successivae. Sed haec opinio, in rigore et proprietate intellecta, prout a Bonaventura et aliis asseritur, falsa est, nam etiam inter durationes creatas sunt aliquae permanentes, ut ex discursu disputationis constabit. An vero possit haec sententia ad aliquem verum sensum reduci, statim declarabo.

5. *Secunda opinio refutatur.* — Alii dixerunt aeternitatis proprium esse carere principio ac fine, atque ita esse durationem infinitam, differreque ab aliis, quod omnes habent principium, et aliquae etiam habebunt finem, ut tempus omnisque duratio corruptibilis. Verumtamen, si haec differentia secundum id tantum, quod jam factum est, intelligatur,

non satis declarat propriam differentiam æternitatis ab aliis durationibus, quia, licet de facto secundum fidem nostram nulla alia duratio sit absque principio, tamen absolute non repugnat esse, ut in superioribus est dictum. Unde si Deus creasset Angelum vel cælum ab æterno, non esset in eo durationis principium, et nihilominus duratio ejus creata esset, et essentialiter differens ab æternitate. Quo sensu dixit Richardus Victorinus, lib. 2 de Trinitate, c. 4, aliud esse sempiternum, aliud æternum; nam sempiternum dici potest quid caret principio et fine, æternum vero ultra hoc requirit immutabilitatem; Isidorus autem, l. 7 Etym., illas duas voces eandem putat habere significationem, et in rigore ita videtur; Richardus vero eas accommodavit, ut diversitatem rerum significatarum indicaret; sic etiam dixit Augustinus, lib. 83 Quæstionum, 49, *licet omne æternum sit immortale, non tamen omne immortale satis subtiliter æternum dici; quia etsi semper aliquid vivat, tamen si mutabilitatem patiatur, non proprie æternum appellatur.* Solet quidem in communi modo loquendi dici creaturam fore æternam, si ex æternitate creata sit; tamen in rigore verius dicitur talis creatura durare ex æternitate, non tamen duratione, quæ sit æternitas. Si autem differentia illa non tantum de facto, sed de possibili etiam intelligatur, videlicet, ut æternitas sit illa duratio, quæ nec principium, nec finem habet, nec habere potest, et a cæteris in hoc distinguatur, quod omnis alia duratio vel finem vel principium habet, vel saltem habere potest, in hoc (inquam) sensu hoc discrimen verum est, ut ex dicendis constabit.

6. *Discrimen quod assignat D. Thom. inter æternitatem et alias durationes. — Descriptio æternitatis.* — Aliter exponit hoc discrimen D. Thom., 1 part., q. 10, art. 5. Nam æternitas (inquit) est talis duratio, quæ nullam successionem admittit, neque in esse, neque in propriis et internis actibus, seu operationibus rei æternæ; omnis autem alia duratio talis est, ut vel in seipsa successionem habeat, vel saltem illam habeat adjunctam in aliquibus operationibus, vel motibus ejusdem suppositi. Quæ differentia quoad utramque partem verissima est. Et priorem indicavit satis Boetius¹, in recepta illa definitione æternitatis,

¹ L. 3 Cons., pros. 2; Ansel. in Monolog., c. 24.

quod sit *interminabilis vitæ tota simul, et perfecta possessio.* Nam in eo quod dicitur *tota simul*, significatur carentia successionis; cum vero dicitur *interminabilis vitæ, etc.*, significatur carentia omnis mutationis possibilis in ipso esse, quia idem est illi esse et vivere; cum denique additur *perfecta possessio*, indicatur, illam carentiam successionis esse debere non tantum in ipso esse, sed etiam in omni interno actu rei æternæ. Atque hac ratione solus Deus æternus est, quia solus ipse habet eam necessariam stabilitatem in esse et in omni perfectione, et interna operatione.

7. Ex quo etiam patet altera pars assignatæ differentiæ: nam omnis duratio creata talis est, ut vel in se, vel in operationibus sui suppositi successionem seu variationem admittat. Quamvis enim creari possit substantia, quæ in suo esse permanens atque immutabilis etiam sit, nulla tamen creata est, vel creari potest, quæ saltem in accidentibus, vel internis motibus aliquam variationem vel successionem non admittat. Dico autem semper in *internis actibus aut motibus*, quia, licet in externis actibus, aut denominationibus quæ ex eis resultant, possit esse successio aut varietas, hoc nihil obest veræ æternitati. Sic enim Deus creare incipit, et a creando desistit, et res in tempore movet actione etiam temporali et successiva, absque variatione vel diminutione suæ æternitatis, quia hæc successio in his actionibus vel denominationibus externis non infert varietatem in aliquo actu interno, aut propria perfectione ipsius Dei, ut recte notavit Anselmus, in Monologio, cap. 24. De ratione autem æternitatis, solum est ut omnino excludat successionem ab ipsa re æterna, et ab omni esse ac perfectione illius.

8. Sed quanquam hæc differentia a D. Thoma assignata vera sit, videri tamen potest minus conveniens, quia non sumitur ex his quæ formaliter ac per se pertinent ad rationem durationis, sed ex adjunctis et extrinsecis. Quod ita declaratur, nam, licet in re creata, Angelo, verbi gratia, alia sit duratio ipsius esse, alia vero sit duratio operationis, et in priori non sit successio, sit autem in posteriori, nihilominus illæ duæ durationes essentialiter diversæ sunt, et una non constituitur in sua ratione per aliam. sed unaquæque per suam intrinsecam rationem formalem, et per eandem una earum differt ab alia, et ab ipsa æternitate; ergo non recte assignatur differentia inter æternitatem et

alias durationes, præsertim permanentes et immutabiles, ex adjuncta successione, quam admittunt; nam etiam præcisa hac successione, necesse est, ut in suis intrinsecis formalibus rationibus habeant diversitatem.

9. *Approbatum differentia constituta.* — Respondetur, et quod in objectione sumitur, verum ex parte esse, et nihilominus dictam differentiam apte atque sapienter a D. Thoma traditam esse. Nam si primariam differentiam assignare velimus, in hoc posita est, quod æternitas est duratio per se et ab intrinseco necessaria, et a nullo pendens, et consequenter omnino immutabilis, tam per internam capacitatem quam per omnem extrinsecam potentiam, quæ omnia indicantur in illa particula definitionis, *interminabilis vitæ.* Nulla autem alia duratio est ita necessaria, aut independens, vel immutabilis, quia cum omnis alia duratio ab externa causa originem habeat, et ab ea pendeat, saltem per potentiam ejus deficere potest. Hæc ergo est prima et maxime essentialis differentia, quæ formaliter pertinere videtur ad rationem durationis, ut sic. Nam cum duratio formaliter dicat permanentiam vel perseverantiam alicujus esse, quod rationem et modum permanendi in esse variat, formaliter etiam distinguit durationes; at vero perseverare in esse cum absoluta et intrinseca necessitate est nobilissimus modus permanendi in esse, plusquam genere diversus ab omni alio; ergo satis formaliter ex eo capite assignatur discrimen inter hujusmodi durationes. Atque in hoc sensu quodammodo dici potest sola æternitas permanens duratio; nam sola illa ita stat, ut nullatenus cadere aut deficere possit; quomodo August., serm. 38 de Verbis Domini, quasi per antonomasiam tribuit æternitati, quod *in ea stabilitas sit.* Et juxta hanc differentiam præcise ac formaliter sumptam, quamvis per impossibile fingeremus esse in Deo aliquam variationem vel successionem in internis actibus ejus, ut verbi gratia, in sciendis vel volendis creaturis, nihilominus duratio divini esse essentialem rationem æternitatis retineret; nam esset nihilominus duratio independens, et omnino necessaria. Et e converso, quamvis fingeretur substantia creata incapax accidentium, vel invariabilis in illis, nihilominus duratio ipsius esse non esset æternitas, quia simpliciter esset dependens, et mutabilis per extrinsecam potentiam. Quoad hanc ergo partem verum est quod in proposita objectione assumitur,

10. Nihilominus tamen merito D. Thomas differentiam hanc explicavit per carentiam omnis successionis, tam formalis, quam accidentalis, seu concomitantis (ut sic dicam), ut per hoc indicaret quamdam excellentiam æternitatis, de ejus ratione est ut sit adæquata duratio ejus rei cujus est duratio, non solum quantum ad esse ejus, sed etiam quantum ad omnia quæ in tali re sunt, vel excogitari possunt. Vel (ut proprius loquar) æternitas essentialiter est duratio talis esse, quod essentialiter includat omnem perfectionem essendi, et consequenter omnem actum seu internam operationem talis entis. Et ideo, si talis sit duratio, ut definiatur ac limitetur ad esse rei, et non se extendat ad alias perfectiones, vel operationes rei, aut e converso, si sit duratio operationis, et non ipsius esse, aut unius operationis et non alterius, non potest veram rationem æternitatis simpliciter habere. Est enim æternitas duratio ipsius esse per essentialitatem; unde sicut illud esse est ipsa plenitudo essendi, ita æternitas est (ut ita dicam) ipsa plenitudo durandi; et ideo de ratione illius est quod sit duratio plena et perfecta totius esse, totiusque perfectionis et operationis rei æternæ. Ac proinde recte discernitur æternitas ab omni alia duratione, quæ quantumvis permanens aut immutabilis, vel indivisibilis videatur, successionem habet adjunctam, quia hoc ipso deficit a plenitudine durationis, quam æternitas requirit.

11. *Æternitas præteriti et futuri differentias excludit.* — Et in hac ratione æternitatis sic declarata fundamentum habet, quod non tantum Theologi, sed etiam philosophi docent, in re æterna, quantum ad ipsam spectat, nihil esse præteritum, neque futurum, neque in esse ejus, neque in scientia, neque in amore, nec denique in aliqua alia perfectione. Nam si res vere æterna est, quidquid in ea est, per veram æternitatem durat; et ideo nihil horum transire potest, nec succedere in ipsa, sed semper manere. Sic Plato, in Timæo: *Erat, inquit, et erit, non recte æternæ substantiæ assignamus;* quem imitati sunt Patres tum Græci, tum Latini, ut Nazianz., orat. 35 et 42; et Damasc., 2 de Fide, c. 1; et Eus., lib. 11 de Præp., c. 7; et sumitur etiam ex Dionys., c. 10 de Div. nominib., August., in Psal. 2: *Ego hodie genui te, et concione 2 in Psal. 101, circa illa verba: In generationem et generationem anni tui;* et Gregor., lib. 16 Moral., c. 21; Anselmo, in Prosolog., c. 18 et sequentibus.

12. Dixi autem, in re aeterna, quantum ad ipsam spectat, non esse has differentias praeteriti aut futuri, quia quantum pertinet ad nos, id est, ad modum quo nos rem aeternam concipere et de illa loqui possumus, etiam Deo attribui solent hujusmodi locutiones praeteriti et futuri. Dicimus enim et Deum fuisse semper, et esse, et futurum esse, quia nos non concipimus rem aeternam prout in se est, sed nostro modo, per comparisonem ad aliquam successionem veram vel imaginariam. Sic ergo dicimus Deum fuisse, quia concipimus eum ut coexistentem tempori praeterito; imo et ante hoc tempus reale, quod est in motu caeli, et ante quamlibet durationem apprehensam ut temporalem et finitam, concipimus fuisse Deum. Atque hoc modo apprehendimus totam aeternitatem, quae exiit usque ad hoc instans, tanquam spatium quoddam seu latitudinem fluentem sine principio, et in tota illa concipimus existisse Deum, et idem proportionaliter est in futuro. Re tamen vera, in ipsa aeternitate Dei nullus est fluxus, et consequenter nec praeteritum aut futurum, sed per denominationem extrinsecam ex coexistentia nostri temporis, juxta modum concipiendi nostrum. Quocirca, cum in his differentiis praeteriti et futuri soleat includi aliquid negativum cum affirmativo, Deo non tribuuntur ratione negationis, sed affirmationis tantum; in praeterito enim (praesertim perfecto) cum dicitur aliquid fuisse, indicatur jam non esse, etsi aliquando esse habuerit; et e converso in futuro indicatur nondum esse, etsi aliquando habiturum sit esse. Deo autem ita fuisse tribuitur, ut semper esse intelligatur, et ita futurum esse, ut non sit de novo acquisiturus esse, sed in esse, quod jam habet, permansurus dicatur. Et quod dictum est de esse, intelligendum est de scientia, amore, et de aliis propriis et internis actibus seu perfectionibus Dei. Atque ex his satis videtur, quantum ad rem spectat, aeternitatis ratio ejusque differentia a caeteris durationibus declarata.

SECTIO IV.

Includatne aeternitas in sua ratione formali aliquem respectum rationis.

1. Solet autem a Theologis subtiliter ac metaphysice inquiri, an aeternitas ut sic sit attributum omnino reale, vel aliquid rationis includat; et an sit omnino positivum, vel negationem includens. Multi enim putant aeterni-

tatem non solum in re non distingui ab esse divino (quod commune est omnibus attributis), sed etiam non posse ratione distingui, nisi quatenus includit aliquod ens rationis, non quod aeternitas sit ens rationis (id enim constat esse falsum, cum sit realis duratio, et magna perfectio), sed quod aliquod ens rationis includat, prout a nobis concipitur, ut ratione distincta ab esse divino.

Prima opinio constituens aeternitatem per relationem mensurae.

2. Hoc autem duobus modis excogitatum est: prior est de relatione aliqua rationis; alter de aliqua negatione. Priorem modum secutus est Ferrariensis, 1 contra Gentes, c. 15; et alii recentiores Thomistae super primam partem D. Thomae, q. 10. Quibus favere videtur D. Thomas ibi, art. 1, ubi ait rationem aeternitatis consistere in apprehensione uniformitatis ejus, quod est extra motum; et ibidem comparat illam cum tempore, cujus ratio consistit in numeratione prioris et posterioris in motu, sub qua ratione tempus aliquid rationis includit, ut sumitur ex Philosopho, 4 Phys., text. 134. Hanc autem relationem rationis explicant esse relationem mensurae; nam Ferrariensis putat aeternitatem ut sic esse mensuram divini esse, non quidem secundum rem, cum sit ipsum esse Dei, sed secundum rationem; hanc ergo relationem mensurae, quae rationis est, putat includi in ratione aeternitatis, et per ipsam formaliter compleri. Favetque huic opinioni D. Thom. et alii Doctores, qui saepe appellant aeternitatem mensuram divini esse, ut patet ex Divo Thom., dict. quaest. 10, art. 2, ad 3. Ubi etiam declarat esse mensuram secundum apprehensionem nostram; et art. 3 idem repetit. Idem Albert., in 1, d. 8, art. 8; et Henric., in Sum., art. 31, q. 2. Alii vero ex Thomistis conveniunt cum Ferrariensi in hoc, quod aeternitas complectitur rationem mensurae, quae est relatio rationis; differunt tamen, quia non putant illam relationem intrinsece seu in recto includi in ratione aeternitatis, sed tantum connotari in obliquo, quia aeternitas est attributum reale, et ideo non potest per relationem rationis formaliter constitui.

Rejicitur superior opinio.

3. Verumtamen tota haec sententia procedit ex falso fundamento, nimirum, quod ratio durationis constituatur per relationem men-

surae; inde enim intulerunt dicti auctores, etiam rationem talis durationis, nempe aeternitatis, sitam esse in tali ratione mensurae; at vero, sicut assumptum falsum est, ut supra ostendimus, ita etiam consequens. Sed ex propria etiam ratione aeternitatis ostendi poterit, aeternitatem non constitui per rationem mensurae, imo nec proprie esse mensuram, ut notarunt Ocham, in 2, q. 13; et Gabriel, in 2, dist. 2, q. 1, art. 3, dub. 1. Quia vel id intelligitur de mensura passiva, vel activa; si de activa, aut intrinseca ipsius Dei, aut extrinseca aliarum rerum. Hoc postremum dici non potest, quia aeternitas, licet possit esse mensura perfectionis aliarum rerum, non tamen mensura quasi quantitativa durationis. Quia neque intellectus divinus, ut per se constat, neque etiam noster potest uti divina aeternitate ad cognoscendum quantum creatura durarit, quia est ad hunc usum improporcionata ipsa aeternitas, tum propter infinitatem, tum etiam propter carentiam omnium quantitatis, sine qua, aut aliquo modo ejus, nos non concipimus hanc rationem mensurae. Deinde probatur altera pars de mensura intrinseca, quia si aeternitas est mensura Dei, quid in eo mensurat? Dicunt frequenter dicti auctores, mensurare durationem Dei; sed non recte, quia duratio Dei est aeternitas: si ergo aeternitas mensurat durationem Dei, aeternitas mensurat aeternitatem; est ergo aeternitas mensura suiipsius, quia non est nisi una aeternitas; consequens autem est falsum, quia idem non est mensura suiipsius.

4. Nec satis est si quis respondeat, idem non esse mensuram secundum rem suiipsius, posse tamen esse mensuram secundum rationem: contra hoc enim obstat, quod saltem debet supponi distinctio secundum rationem, ut unum possit secundum rationem assumi ut mensura alterius; ac si quis dicat bonitatem Dei esse mensuram misericordiae ejus, vel quid simile; at vero aeternitas et duratio Dei non distinguuntur ratione, sed sunt omnino idem; ergo nec secundum rationem potest inter haec fingi relatio mensurae et mensurati; ergo non recte dicitur aeternitatem esse mensuram durationis Dei. Et declaratur ex re ipsa, quia nemo utitur aeternitate ut medio ad cognoscendam durationem Dei, sed cognoscendo aeternitatem, formalissime cognoscit durationem Dei. Alii apparentius dicunt aeternitatem esse mensuram divini esse, fortasse quia cognoscendo vim aeternitatis,

cognoscimus quantum et quomodo duret divinum esse. Sed licet hic modus loquendi sit satis vulgaris, non videtur in rigore proprius, neque verus. Primo, quia esse non potest mensurari nisi aut in perfectione, aut in duratione; ergo vel haec responsio coincidit cum praecedenti, quae improbata est; vel loquitur de mensura perfectionis, et sic etiam est falsa; nam, eo modo quo potest excogitari ratio mensurae inter perfectionem divini esse et aeternitatis, potius divinum esse est mensura aeternitatis, quam e contra, quia ex perfectione divini esse colligimus quanta sit perfectio aeternitatis, ac si diceremus, perfectionem cujuslibet essentiae esse mensuram perfectionis proprietatum ejus. Secundo, quia per aeternitatem non cognoscimus quantum duret esse divinum, tanquam per mensuram, sed tanquam per formam (ut sic dicam) qua Deus constituitur durans; ut qui cognoscit subjectum esse summe calidum, quia cognoscit vim et energiam, seu gradus caloris ejus, non dicitur proprie uti calore ut mensura ad cognoscendum calidum, nisi, late loquendo, omnis cognitio per causam seu rationem constituentem vocetur cognitio per mensuram. Qua etiam significatione admissa, non potest ratio mensurae constituere rationem talis formae, sed supponit illam. Ut in praesenti supponitur aeternitas ut formaliter constituens Deum in ratione sic durantis, et inde provenit ut cognoscendo aeternitatem, cognoscamus quantum et quomodo duret Deus. Sicut etiam cognoscendo excellentiam divinae sapientiae, cognoscimus quantum et quomodo sapiat Deus, et tamen nemo propterea dicit sapientiam constitui per rationem mensurae. Nullo igitur modo constituitur aeternitas per rationem mensurae active sumptam.

5. Atque hinc etiam concluditur non posse constitui per rationem mensurae sumptam passive; nam si Deus esset mensurabilis ratione suae aeternitatis, qua mensura metiendus esset? Non aeternitate, nam ostensum est aeternitatem non esse mensuram activam Dei. Neque etiam tempore aut alia creata duratione, tum quia omnes sunt improporcionatae, cum sint inferioris rationis, et distent plus quam genere; tum maxime quia nec divinus intellectus potest uti tali mensura, ut per se constat, neque etiam creatus, quia vel uteretur tali mensura per solam applicationem seu comparisonem simplicem, et hoc non, quia inter res adeo inaequales non potest sufficere talis mensurandi modus, vel